

идеологии Речи Посполитой / М. В. Лескинен. – М.: Институт славяноведения РАН, 2002. – 178 с. 6. Лескинен М. В. Поляки и финны в российской науке второй половины XIX в.: «другой» сквозь призму идентичности / М. В. Лескинен. – М.: «Индрик», 2010. – 368 с. 7. Вулф Л. Винайдення Східної Європи: Мапа цивілізації у свідомості епохи Просвітництва / Л. Вулф. – К.: «Критика», 2009. – 592 с. 8. Граб'янка Г. Літопис гадяцького полковника Григорія Граб'янки / Г. Граб'янка [Пер. із староукр. Р. Г. Іванченка]. – К.: Т-во «Знання» України, 1992. – 192 с. 9. Величко С. Літопис. У 2-х т. Том 1 / С. Величко [Пер. з книжної української мови, вст. стаття, комент. В. О. Шевчука; Відп. ред. О. В. Мишанич]. – К.: Дніпро, 1991. – 371 с. 10. Симоновский П. Краткое описание о козацком малороссийском народе и о военных его делах / П. Симоновский. – М., 1847. – 159 с. 11. Ригельман О. Лѣтописное повѣствованіе о Малой Россіи и ее народѣ и казаках вообще / А. Ригельман. – М.: Университетская типографія, 1847. – 819 с.

Иван Куцый

ЦИВИЛИЗАЦИОННЫЕ ОБРАЗЫ ЕВРОПЫ И АЗИИ В «ИСТОРИИ РУСОВ»

В статье исследованы цивилизационную идентичность неизвестного автора знакового текста украинской исторической мысли современной эпохи – «Истории Русов». Проанализирована специфика цивилизационных взглядов и представлений автора сквозь призму представлений о «своей-чужой», выяснены основные цивилизационные образы, присутствующие на ментальной карте автора. Прослежено их содержательное наполнение и аксиологическая нагрузка. Определено место «Истории Русов» в процессе генезиса украинской цивилизационной идентичности.

Ключевые слова: «История Русов», образ, идентичность, Европа, Азия.

Ivan Kutsyi

THE CIVILIZATION IMAGES OF EUROPE AND ASIA IN «THE HISTORY OF THE RUS»

The article investigates the unknown author's civilization identity of the outstanding text of Ukrainian historical thought of modern era – «The History of the Rus». The specificity of civilization views and ideas through the prism of the author's notions of «Own – Another's» is analyzed, the major civilization images on the mental map of the author are found. Their semantic content and axiological value are characterized. The place of «The History of the Rus» in the genesis of Ukrainian civilization identity is defined.

Key words: «The History of the Rus», image, identity, Europe, Asia.

УДК [94(477)(093.4): 347.67] «17»

Алла Попружна

НЕОПУБЛІКОВАНА ДУХІВНИЦЯ П. МАРТОСА СЕРЕДИНИ XVIII СТ. З КОЛЕКЦІЇ О. ЛАЗАРЕВСЬКОГО

У статті оприлюднену досі невідому духівницю представника козацької старшини середини XVIII ст. Знайдена духівниця є цінним джерелом соціально-економічного, родинного, духовного життя представників козацької еліти XVII–XVIII ст.

Ключові слова: П. Мартос, О. Лазаревський, духівниця, тестамент, козацька старшина.

Укладати духівницю у XVII–XVIII ст. мали можливість представники різних соціальних верств – козацької старшин, міщанства і духівництва. В Україні дослідження духівниць XVII–XVIII ст. започатковано ще наприкінці XIX – на початку XX ст. Вони привернули увагу відомих українських істориків О. Лазаревського [1] та В. Модзалевського [2], А. Кристера [3].

Після досить тривалої перерви духівниці знову опинилися в полі зору істориків України. Сучасні дослідники використовують духівниці (заповіти, тестаменти – примітка автора) як джерело з історії життєдіяльності певних соціальних спільнот. Зокрема, тестаменти правобережної шляхти XVI ст. досліджує Л. Демченко [4], Н. Білоус розглядає тестаменти як джерело історії київських міщан середини XVI – першої половини XVII ст. [5], Я. Кочеркевич аналізує заповіти міщан м. Львова другої половини XVI–XVII ст. [5], А. Гедьо за допомогою духівниць висвітлює повсякденне життя Ніжинської грецької громади XVIII – першої половини XIX ст. [7], О. Кривошея розглядає духівниці як складову фамільних архівів [8]. Утім, незважаючи на зростання уваги до спадкових актів, у науковий вжиток введено недостатню кількість цих джерел.

У складі колекції О. Лазаревського [9] в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського зберігаються тексти духівниць, що належать представникам козацької старшини. Одна з них належить обозному Лубенського полку Павлу Мартосу [10]. За родинною легендою батько П. Мартоса Василь походив з давньої польської шляхти і згодом перебрався до міста Лохвиця, де невдовзі помер, залишивши двох синів. Старший син Мартин Васильович у 1698–1705 рр. займав посаду лубенського полкового судді. У 1701 р. він склав тестамент і помер приблизно у 1708 р. Молодший син Павло Васильович Мартос розпочав службу у Війську Запорізькому в 1674 р. рядовим козаком. У 1699–1712 рр. він займав посаду Лохвицького сотника з невеличкою перервою у 1708 р., коли опинився «за караулом», внаслідок підтримки гетьмана І. Мазепи. Упродовж 1712–1737 рр. займав уряд Лубенського полкового обозного, у 1727 р. – призначений наказним Лубенським полковником. У 1736 р. брав участь у Кримському поході. Останні п'ять років мешкав у Лохвиці, де і помер у 1745 р. Духівницю написав заздалегідь – у липні 1741 р. Головними спадкоємцями П. Мартоса були дружина і діти. В. Модзалевський [11] навів відомості про трьох синів та чотирьох дочок П. Мартоса [11]. Утім, у тестаменті згадані лише четверо дітей П. Мартоса: померлий Семен, Михайло, Пелагея та Марія. Значну частину спадку отримав син Михайло. Дочки Пелагея та Марія отримали гроші та дещо з рухомого майна. Цікаво, що окрім дітей та онуків П. Мартос згадав власного зятя і більш далеких родичів.

Духівниця П. Мартоса є цінним джерелом благодійництва козацької старшини, адже автор пожертвував значні кошти багатьом церквам Гетьманщини. Текст духівниці надає можливість познайомитися з структурою спадкових актів Лівобережної України XVII–XVIII ст., збагачує відомості про вподобання, смаки, певні позиції в родині, стиль господарювання, родинні взаємовідносини.

Документи опрацьовані на підставі правил передачі тексту кириличних документів XVI–XVIII ст. популярним методом. Нерозпізнані місця в текстах духівниць позначені трьома крапками в квадратних дужках, а місця тексту, значенню яких бракує певності позначені знаком питання. Висловлюємо щиру подяку директору Л. Дубровиній та співробітникам Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського за допомогу в підготовці цієї публікації.

Духівниця обозного Лубенського полку П. Мартоса

Во имя отца и сына и святого духа Бога единого в Троице святой славимого: Аминь.

Я, Павел Мартос, обозный полковий лубенський, будучи при старости лет моих весьма знят слабостию здоровья и познаючи себе ближе бить к смерти нежели к продолжению живота, умышленем при совершенной памяти и разуме, сей последней воли моей сочинить тестамент і крайнее имению моему определение, по котрому всяк с потомков моих должен тим, хто кому отписанно без найменшого спору и турбаций контентуватися и доволним бути. Прежде всего душу мою, дражайшею кровию Христа Спасителя нашего искупленную, в руки его ж, всемилостиваго Господа моего вручаю и да успокоит ее со святыми своїми в царствии небесном і в пособие в том богоугодными молитвами духовного чина прошу.

Тело мое грешное, по исходе души, да будет погребенно при церкви соборной Лохвицкой [1] Рождества пресвятия Богородици, в склепу, там, где и жени моей первой, Марии [2], тело погребению предано. Для помяновения души моя отписую денежную з убогого имения моего милостиню на монастыри и церкви божия, а именно: на молитви преосвященнейшему архипастиреві Киевскому червоних десят. А особливо на сорокоуст в катедральний Святософиевський монастир рублев десят, на молитви преподобнейшому отцу архимандриту Киевопечерския Лаври червоних пят на сорокоуст в тот же монастир рублев десять; на сорокоусти ж до монастырей Киево-братського и Мгарского по десяти рублев; а на далнюю и ближню пещери по чотири рублів; пресвитерам месних Лохвицких церквей с причетними, а именно: Соборной церкви и Богоявленскому на годовое помяновение рублев по десят; а Спаскому Николскому и Покровскому по чотири рубля; селских церквей брисевскому и скоробогатскому по четири рубли, троецкому сенчанскому четири рубли; на манастирское и церковное строения, а имянно на Свято [?] катедру рублев двадцять, на Киево-печерскую лавру рублев двадцять, на Киевобратский училищный монастир рублев двадцять, на монастир Красногорский чорнуский рублев десят, на селение церкви брисевскую тридцять дано рублев, тринадцять на брисовскую и остальние все отдани, а скоробогатскую двадцять рублей; на соборную лохвицкую Рождества пресвятая Богородици церковь, где тело имеет бить погребенно, рублев шестдесят; отданно на звоницу ктиторах Пантимону и Кирилу [в битност] Якова Литвишка; на строение при той же церкви звоницу рублев двадцять; на богоявленскую церковь рублев двадцять, а на звоницу при той же церкви имеющую строитись рублев двадцять; на Преображенскую николскую и покровскую церкви рублев по двадцать.

Те все денги имеет зять мой, протопоп лохвицкий Григорий Рогачевский, по вишеписанному определении моему як на монастыри и церкви Божия, так и на сорокоустния поминовения, з рук своїх роздать непременно.

Синови моему, Михайлови [3], легкую двор свой со всем в нем строением в городе Лохвице, где я мешкаю и з дворцом покойного сына моего Семена [4], також в Перекопе и за Сулицею з хатами подварки и комора шинковая на ринку лохвицком, да ему ж, Михайлови, млин в Скоробогатках прозиваемый великий и денег готовых двести рублей, футор за Песками стоячий, со всеми угоди ями, лан в Засулицкови руци, краем шляху сенецкого лежащий.

Іванови, внукови моему, двор на ринку в Лохвице, против комор стоячий, слободка артополотская со всема прилеглими грунтами, млин в Скоробогатках земляний и денег готовых двести рублей, з котрого третью част млинового розмеру взимал жене моей второй, а по смерти ей весь млин ему, Ивану, внукови, во вечност. Комора на ринку, нив две в Засулицкой руце, левада з садом за мостом на старце ему ж, Ивану.

Вишеозначенную тысячу золотих я уже отобрал и левада за Лохвицею, прозиваемая Николишина в дворе, жене моей Ирине [5] второй готовых денег золотых рублей двести и весь прибор женский, который имеется; будка с парюю конми; казан винничный, волов пар две, коров четыре; сверх же того для пребивания по смерти ей определяю хату в том же дворе: синове моему, Михайлови, легкованном с комнатою, сенми и супротивною хатою и для огревания лесок [за ячниками]. А для препитания ей же з определенного внукове моему млина третью часть млинового розмеру, по жизни взимать и тем доволствоваться, як више сего упомянуто.

Тажко для доволнейшого огревания хати дров з обох частей позволяется.

Дочери моей старшой, Пелагии [6], сто червоних и двести рублей денег готовых. А дочери моей, Марии [7], сто червоних и сто рублей да млин токаровский с прилеглими грунтами во вечност, також и лесок под Василками.

Ирине, внуче, денег рублей двадцят. Свойственникам моим, Ивану Стрижевскому, рублей двадцят и легкий тонкий кунтуш. Старосте брисевскому Федорове рублей двадцят. Карпенкам тром, в селе Брисах живучих, каждому по чотири рублей.

А якие по смерти моей остануться вещи движимие, а именно: серебро, медь, цень и прочая посуда домашняя и что прежде сего от мене сини и дочери получили с таких верей, те все имеют. в купу снесши, по равной части розделится на четверо: син мой Михайло и внук Иван да дочери мои Пелагия и Мария, без всякого спору.

А товар рогатий и кони, овци, пчоли и свини имеют они ж, дети мои между себе праведно ж и по равной части на четверо без наименьшой обиди пред другим разделити.

На погребение тела моего и на расходи погребателния також и на поминателние обеды из домашних моих припасов и особенно кроме сей записи имеющихся, должны жена моя и дети коштронити да сверх того на тое ж поминовение определяют рублей сто.

Таковое имению моему, сочинив по воле последней, тестаментальное определение, без якого в потомков моих и прочих посторонних людей, кого сие дело касатимется, Богом живим упоминаю, даби никто не важился его касовати, а ежели кто дерзнул сей тестамент мой переменять или розорять, таковой да не избегнет отмстительного суда Божия: в настоящем и будущем во вещи. Аминь.

Сочинен сей тестамент в доме моем, при людях честных, нарочне к тому созванних, якие ниже сего по прошению моему подписались року 1741 месяца июля 4 числа, на котором во уверение и сам своеручно подписуюсь:

Обозний Павел Василиевич Мартос.

По приказу родителя жени моей благородного его милости пана Павла Мартоса, обозного полкового Лубенского, на сем тестаменте подписуюсь, Григорий Рогачевский, протопоп Лохвицкий.

Михайло Павлович Мартос.

Іван Василиевич Мартос.

Атаман сотенний [?] Іван [Івер..] [10].

Список використаних джерел

1. Лазаревский А. Духовницы / А. Лазаревский // Черниговские губернские ведомости. – 1857. – № 19. – Часть неофициальная.
2. Модзалевский В. Два старинных духовных завещания / В. Модзалевский // Историко-литературный сборник: Посвящается В. Срезневскому (1891–1916). – Л., 1924. – С. 94.
3. Кристер А. Духівниці XVI–XVII віку / А. Кристер // Ювілейний збірник на пошану акад. Д.І. Багалія. – К., 1927. – С.493.
4. Демченко Л. Волинські тестаменти XVI ст.: Дипломатичний аналіз / Л. Демченко // Наукові записки: Збірник праць молодих вчених та аспірантів. – К., 1997. – Т.2. – С. 35–48.
5. Білоус Н. Тестаменти киян середини XVI – першої половини XVII століття / Н. Білоус. – К.: Видавничий дім «Простір», 2011. – 200 с.
6. Кочеркевич

Я. О. Побожні формули у заповітах міщан м. Львова другої половини XVI–XVII століть: дипломатичний аналіз / Я. О. Кочеркевич // Архіви України. – 2010. – № 5. – С. 45–61. 7. Гедьо А. Заповіти як джерело з історії повсякденного життя Ніжинської грецької громади XVIII – першої половини XIX ст. / О. Гедьо // Краєзнавство. – 2010. – № 3. – С. 116–122. 8. Кривошея О. Тестаменти як складова фамільних архівів / О. Кривошея // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Вип. XXVI. – К., 2009. – С. 81–91. 9. Тестаменти (1636–1761) // Інститут рукопису НБУ ім. В.Вернадського, ф. 1, спр. 57489–57601. 10. Духівниця обозного Лубенського полку Павла Мартоса. 1741 р. // Інститут Рукопису НБУ ім. В.Вернадського, ф. 1, спр. 57571. 11. Модзалевский В. Малороссийский родословник. – Т. 3. – Киев, 1912. – С. 54–56.

Алла Попружная

НЕОПУБЛИКОВАННОЕ ЗАВЕЩАНИЕ КАЗАЦКОЙ СТАРШИНЫ СЕРЕДИНЫ XVIII В. ИЗ КОЛЛЕКЦИИ О. ЛАЗАРЕВСКОГО

В статье подано публикацию завещания представителя казацкой старшины середины XVIII в. Текст завещания – ценный источник социально-экономической, семейной, духовной жизни представителей казацкой элиты XVII–XVIII вв.

Ключевые слова: П. Мартос, А. Лазаревский, духовница, testament, казацкая старшина.

Alla Popruzhna

UNPUBLISHED COSSACK AUTHORITY'S TESTAMENT IN THE MIDDLE OF XVIII CENTURY OF LAZAREVSKIY'S COLLECTION

The object of the article is publication of two Cossack authority's testament in the XVIII century. The contents of the testaments are unique origins of social and economical history. The contents of these documents demonstrate spirituality, family priorities and Cossack authority's tastes.

Key words: P. Martos, A. Lazarevskyy, testament, last will, cossack elite.

УДК 070:271.4-9(477.83-25)(09) «18/19»

Роман Лехнюк

ГАЗЕТА «РУСЛАН» ЯК ДЖЕРЕЛО ДО ВИВЧЕННЯ СЕРЕДОВИЩА КАТОЛИЦЬКОГО РУСЬКО-НАРОДНОГО СОЮЗУ (1896–1901 РР.)

У статті висвітлено обставини заснування у Львові газети «Руслан», з'ясовано фінансове становище часопису та персональний склад редакції, проаналізовано редакційну політику та публікації в газеті як джерело до історії Католицького русько-народного союзу та новочасної української консервативної ідеї у Галичині загалом. На шпальтах газети знайшли відображення питання про суспільну роль Церкви, значення нових ідеологій – як універсальних (соціалізму, лібералізму), так і суто галицьких феноменів (передусім русофільства), чимало йшлося про українсько-польські відносини, концепцію «органічної праці» з наголосом на становищі українського селянства й духовенства. Часопис був активним учасником міжпартійної полеміки.

Ключові слова: газета «Руслан», християнсько-суспільний рух, Католицький русько-народний союз, консерватизм.

Злам XIX–XX ст. був часом поширення в Галичині нових ідей, швидкої політизації та партійної структуризації українського руху. Тоді розгорнули діяльність Радикальна, Національно-демократична, Соціал-демократична, русофільська Русско-народна партії. Вони представляли широкий ідеологічний спектр – від соціалізму – до крайнього консерватизму русофілів. Не забракло в цьому спектрі й модерної консервативної сили, яка намагалася пристосувати традиційні цінності – клерикалізм, соціальна структуризація суспільства, досягнення змін шляхом неквапливих рішень і компромісів, відкидання конфронтації як методу й самоцілі – до умов і викликів новітньої доби. Інституційним втіленням цієї ідеї став Католицький русько-народний союз (далі – КРНС). Його засновниками були представники правого крила народовського руху. Вони відігравали важливі ролі в українській політиці в Австро-Угорщині. Лідер цього середовища Олександр Барвінський (1847–1926) та його прихильники становили більшість українського представництва в Державній раді скликання 1897–1900 рр., великою мірою визначали теж політику українського клубу Галицького сейму.

Християнсько-суспільний рух у підавстрійській Галичині вже не є для української історіографії новою темою. Про різні його аспекти писали Т. Антошевський, О. Аркуша, А. Кліш, М. Мудрий [2; 3;